

ПРОЯВИ ЕМОЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Ольга Ровенчак¹, Христина Ілік²

Abstract. The article is devoted to the problem of children growth in the families of labour migrants. The children of labour migrants is a special social-demographic category of children who remains without full parental care as the result of parents' labour migration abroad. Transnationality is one of the most considerable characteristic of modern Ukrainian labour migration. Transnational family is one of the consequences of such migration. This model of family implies parents or one of them is involved in the upbringing of their child not in full due to living for a long time abroad. At the same time direct care is reassigned to other members of the family. The article is aimed at the detection of elements of emotional deprivation of children due to (temporary) absence of parents working abroad. The method of semi-structured interviewing was used to collect information, and the target sample was used to search respondents. The main outcomes of the survey are as follows. The media revolution provides migrants with a real opportunity to maintain close and constant contact with their home through transnational practices (i.e. verbal communication: migrant's visiting the home and family, migrant's relatives' visiting migrant in the host society, telephone calls, Internet connection; non-verbal communication: money transfers and transfers of various goods to home). However, this does not reduce the distance between parents and children living in sending state, and the spatial variance between them has a significant impact on family life and on the process of upbringing. In particular, the discourse analysis of interviews shows that the transnational family is an environment that carries certain risks, namely, it is a factor that can cause the elements of emotional deprivation children. According to the results of the authors' research, the most pronounced is the feeling of loneliness and the lack of emotional proximity by children, which, according to respondents, is caused by the physical absence of parents in their lives.

Key words: labor migration, transnational family, transnational practices, children of labor migrants, emotional deprivation

1 Вступ

Однією з головних закономірностей сучасної української трудової міграції є значне та постійне збільшення її масштабів, що підтверджується багатьма статистичними даними та експертними оцінками. Враховуючи, з одного боку, перманентно важку економічну ситуацію в Україні, а з ін-

¹Львівський національний університет імені Івана Франка.

rowentschak@gmail.com

²Львівський національний університет імені Івана Франка. kristina.ilyk@gmail.com

шого — введення безвізового режиму між Україною та ЄС, можемо припустити, що ці масштаби і надалі збільшуватимуться.

Під *трудовою міграцією* маємо на увазі міграцію осіб, що внаслідок погіршення економічної ситуації переїжджають на певний період часу, виключно для того, щоб найнятись на роботу та висилати гроші додому або робити заощадження для матеріального забезпечення свого існування після повернення додому [6, с. 48]. Особливою характеристикою сучасної української трудової міграції є те, що вона має транснаціональний характер. Це означає, що її домінуючою формою є зворотна коротко- чи довготривала тимчасова міграція переважно одного члена сім'ї, який за допомогою різних способів зв'язку підтримує контакт з тими членами родини, які залишилися вдома, тобто здійснює транснаціональні сімейні практики, що дозволяють йому знаходитись «одночасно у двох суспільствах», або між ними. Така нова форма взаємодії між трансмігрантами (мігранти, які здійснюють транснаціональні практики) утворює новий вид міграції — *транснаціональну міграцію*.

У контексті цих ідей з'являється і новий тип сучасної сім'ї — *транснаціональна сім'я*. Під цим поняттям розуміємо сім'ю, яка одночасно проживає в двох країнах і продовжує підтримувати свої стосунки на відстані. Наприклад, дружина в Італії, а чоловік з дітьми в Україні, або чоловік в Польщі, а дружина і діти в Україні.

Розглядаючи вплив трудової міграції на трансформацію сучасної сім'ї, варто зазначити, що в першу чергу це передбачає як фізичний, так і психологічний розрив між членами сім'ї. Відповідно, діти трудових мігрантів при живих батьках позбавлені повноцінного піклування та близького емоційного зв'язку. Навіть після повернення трудових мігрантів до країни проживання цілком можливо через тривалу їх відсутність у стосунках з дітьми переважатиме холод, байдужість, а іноді навіть ворожість.

Транснаціональна сім'я як наслідок української трудової міграції стала об'єктом дослідження для низки вітчизняних соціологів та психологів. Так, О. Малиновська багато уваги приділяє концептуалізації понять «транснаціональна родина» та «транснаціональна міграція» [5]. Зокрема, дослідниця розглядає багато причин виникнення транснаціональних родин та наголошує, що основною в сучасному світі є саме трудова міграція. Виклики у дітей з транснаціональних сімей досліджує М. Колісниченко [4], який зазначає, що тимчасове припинення стосунків між батьками та дітьми спричинює багато соціально-психологічних проблем у сім'ях трудових мігрантів. Питання сімейних ролей трудових мігрантів розглядає В. Володько [6], яка робить висновки, що серед різних сімейних сфер функціонування мігрантів у сучасних дослідженнях найбільше уваги приділяється транснаціональному материнству, значно менше — транснаціональному дитинству й батьківству. Соціальне сирітство як один із наслідків існування транснаціональних сімей досліджують Я. Бордіян та Є. Вірц [1; 3]. Так, Я. Бордіян вважає, що у неповній сім'ї дитині не забезпечується повноцінного піклування, що і зумовлює виникнення такого явища як соціальне сирітство. А Є. Вірц доходить висновку, що транснаціональна міграція призводить до «відтоку догляду» за дітьми. Практичні дослідження проблем у сім'ях трудових мігрантів належать О. Іванковій-Стецюк,

Г. Селешуку та В. Сусаку [2]. Зокрема, автори на основі проведених емпіричних досліджень, виокремили моделі модифікації полілокальної родини мігранта та адаптаційний потенціал кожної з цих моделей. Серед закордонних дослідників транснаціональних сімей варто звернути увагу, зокрема, на роботи Д. Бречесон (Breceson D.) та У. Вуорелла (Vuorella U.) [8], які зазначають, що такі сім'ї утворюються внаслідок існування глобальних мереж та розмивання кордонів. Проте, незважаючи на наявність порівняно великого масиву праць з зазначеної тематики, більшість з них все ж таки має теоретичний характер та практично не досліджують на емпіричному рівні питань, пов'язаних із психо-емоційними проблемами дітей трудових мігрантів.

Метою статті є виявлення проявів емоційної депривації у дітей трудових мігрантів, котрі проживають в Україні. Реалізація вказаної мети буде здійснюватися на основі проведення авторського прикладного дослідження, **завданнями** якого буде визначити, чи має сучасна міграція транснаціональний характер та з'ясувати, як вона впливає на виникнення у дітей трудових мігрантів емоційної депривації.

Теоретичною основою для нашого дослідження стали **теорія транснаціональної міграції та феноменологічний підхід**. Концепція *транснаціональної міграції* була розроблена Н. Глік-Шиллер, Т. Файстом та С. Каслзом [9]. Згідно цієї теорії, транснаціональна міграція представляє собою незалежний від території соціальний процес, в результаті якого мігранти входять більше, ніж в одну спільноту і, тим самим, творять нові соціальні мережі, які перетинають кордони національних держав та продовжують функціонувати в глобальних соціальних мережах [10]. Місце народження мігранта та місце його проживання зливаються в єдине поле соціальної дії, тобто сучасна людина може одночасно жити в двох і більше світах, формуючи своєю діяльністю «транснаціональний простір».

Ми обрали саме цю теорію, оскільки посилаючись на її положення, ми можемо припускати, що трудові мігранти для підтримки контактів із залишеним вдома дітьми, використовують різні способи зв'язку, тобто здійснюють транснаціональні сімейні практики. Власне в емпіричному дослідженні ми і перевіримо цю гіпотезу.

Також ми звертаємо свою увагу на пізнавальні можливості *феноменологічного підходу*. З позицій цього підходу, ми розглядаємо дітей трудових мігрантів в контексті так званого життєвого світу, тобто у повсякденному світі рутини, у якому дитина живе щодня та перебуває в постійних соціальних комунікаціях. Окрім цього, феноменологічний підхід дозволяє нам розглядати дітей трудових мігрантів не просто як індивідів, а людей, які відчувають, переживають, прагнуть до чогось.

Згідно положень феноменологічного підходу, соціальний (об'єктивний) світ стає значущим для людей лише тоді, коли вони його сприймають і коли він із зовнішнього, об'єктивного стає для індивідів внутрішнім, суб'єктивним [7]. При цьому сприймають люди, як правило, не сам світ, а його явища (феномени). І наше завдання тут зрозуміти, яким чином діти чи підлітки сприймають відсутність батьків в своїй свідомості та як втілюють своє знання про це у повсякденних діях, тобто в повсякденному житті.

Запропонований Г. Гуссерлем «життєсвіт» є насправді потоком явищ, який переживається суб'єктом [7]. Не всі явища, які переживаються суб'єктом, мають для нього «значення», не всі вони є осмисленими, відрефлексованими. Постає питання: чи має для дитини факт відсутності батьків значення, а якщо й має, то чи є найважливішим у його житті та які має наслідки для дитини. В контексті цього ми висуваємо гіпотезу про виникнення у дітей трудових мігрантів *емоційної депривації*, під якою розуміємо втрату встановлених у дітей з батьками емоційних зв'язків, незадоволення потреби в емоційному прийнятті та визнанні.

Емпіричну базу статті становить авторське дослідження основних соціально-психологічних проблем у дітей із сімей, що залучені до української трудової еміграції, яке проводилось протягом осені 2016 р. у Львівській області, що є однією із тих областей України, які найбільше залучені до процесів міжнародної трудової міграції. Респонденти для дослідження підбирались за методом *снігової кулі*. Для збору основної частини інформації застосований метод *напівструктурованого інтерв'ю*. Для дослідження використано *цільову вибірку*, основним критерієм якої був досвід проживання дитини у сім'ї, де один із батьків, або обидвоє є міжнародними трудовими мігрантами. Інформація, отримана у ході інтерв'ю опрацьована переважно методом *дискурс-аналізу*. В ході дослідження зібрано 20 інтерв'ю.

2 Результати дослідження

Серед респондентів нашого дослідження спостерігаємо наступний розподіл. У десятих дітей з двадцяти за кордоном працювала мати, у чотирьох — батько, а у шістьох — обоє батьків. Найпоширенішою країною-реципієнтом є Італія, особливо коли мова йде про жіночу міграцію. Серед інших країн, які називали респонденти, є Польща, Чехія, Росія, Іспанія, Німеччина, США. У більшості трудових мігрантів — середня спеціальна освіта, рідше зустрічається вища. Середній термін перебування мігрантів за кордоном 10,5 років (min = 4 р., max = 21 р.). А щодо віку самих дітей, то їх переважно залишали у віці до 10 років.

Основною **причиною міграції** зі слів респондентів є скрутне матеріальне становище: *«Причини і обставини виїзду дуже прості: тут просто в принципі не було умов для того, щоби утримувати якоесь сім'ю нормально і забезпечити»* [Інт.-6]¹, *«На зарплату вчительки початкових класів прожити було важко з малою дитиною. Тому мама вимушена була поїхати»* [Інт.-17].

Відвідують батьки своїх дітей на батьківщині переважно два рази на рік: на Великодні та Різдвяні свята: *«Мама приїжджала на Великодні свята, а тато — на Новий Рік»* [Інт.-3], *«Ну два рази в рік, буває три. В залежності, там на свята, ну, на свята приїжджає зазвичай»* [Інт.-2]. На жаль, є і такі випадки, коли трудові мігранти їдуть і більше не повертаються. Зростає кількість і тих мігрантів, які не залишають на довго своїх дітей: *«...приблизно два тижні тут, два тижні там»* [Інт.-6]. Найдов-

¹Тут і надалі цифрою позначається номер інтерв'ю респондента, який відповідає порядковому номеру респондента у Таблиці 1.

Таблиця 1. Соціально-демографічні характеристики респондентів

№ інтерв'ю	Ім'я/псевдонім	Вік респонденте (р.)	Член родини, який емігрував	Країна імміграції	Тривалість перебування за кордоном (станом на осінь 2016 р.)
1.	Ростислав	27	батько	Росія	21 рік
2.	Ростислав	23	батько	Чехія	17 років
3.	Таня	22	мати і батько	Польща	6 років
4.	Микола	22	мати	Італія	16 років
5.	Андрій	22	мати	Італія	5 років
6.	Роман	25	мати і батько	Польща	25 років
7.	Сніжана	19	мати батько	Італія Чехія	16 років —
8.	Оксана	17	мати	Польща	16 років
9.	Наталя	21	мати і батько	Росія	12 років
10.	Оля	21	мати і батько	Іспанія	6 років
11.	Ірина	20	батько	Польща	11 років
12.	Наталя	21	мати	Німеччина	12 років
13.	Ольга	22	батько	Італія	7 років
14.	Володимир	21	мати	Італія	11 років
15.	Ярослав	22	мати	Італія	10 років
16.	Олег	22	мати	Італія	7 років
17.	Юля	20	мати	Чехія	10 років
18.	Ірина	22	мати і батько	Італія	16 років
19.	Назар	21	мати	Італія	4 роки
20.	Тарас	25	мати	США	12 років

ший час проживання у різних країнах батьками та дітьми, за результатами нашого дослідження становить 25 років [Інт.-6] та 4 роки [Інт.-19]. Решта дітей не бачилися з батьками чи батьком/матір'ю не більше пів року з часу проведення інтерв'ю.

Щодо **відвідування дітьми батьків за кордоном**, то половина респондентів жодного разу не відвідувала батька/матір чи батьків: «*Я дуже хотіла [відвідати]. На жаль, у мене не виходило ніяк, тому що якось так все склалось*» [Інт.-13]. Проте знайшлися і такі, які їздили кожного року і це переважно в період літніх канікул: «*...Кажу, кожен рік я напевно відвідую. Та кожен рік, в принципі...*» [Інт.-14], «*...В рік, це в рік було один раз, інколи було навіть два рази в рік*» [Інт.-9], «*Ну та, ми приїжджали з сестрою на літні канікули*» [Інт.-6].

Найбільш поширеним **видом зв'язку між дітьми та трудовими мігрантами** є Інтернет-зв'язок, а саме Скайп та Вайбер: «*Через Скайп, Вайбер, ну, і телефон само собою, але це трошечки рідше...*» [Інт.-9]. Телефонний зв'язок, є менш поширеним, що пояснюється з одного боку високою

вартістю дзвінків: *«Телефонний зв'язок. Він дзвонить до нас раз на тиждень, тому що частіше, на жаль, не отримується, тому що зараз дуже дорого телефонувати...»* [Інт.-8], а з іншого — самою ж появою Інтернет-зв'язку: *«...Колись це було по телефоні, але це було рідше, а зараз частіше і по Скайпу»* [Інт.-12]. Також можемо говорити і не про невербальний зв'язок мігрантів з дітьми, що втілюється через передавачі різного роду товарів та грошові перекази: *«Мама переважно привозила [одяг] з Польщі...»* [Інт.-3], *«Вона [мати] там приїшла наприклад 20 евро...»* [Інт.-5].

Загалом, щодо **частоти спілкування дітей з батьками**, які працюють за кордоном, то найчастіший зв'язок — це кожного дня / кожного вечора, а найрідший — один раз в тиждень. Єдиний випадок у досліджуваній групі, коли зв'язку як такого практично нема респондент описує так: *«Мама ніколи не дзвонила, може зараз раз в місяць, раз в рік подзвонити»* [Інт.-18]. Також при регулярному спілкуванні для мігрантів, в разі потреби, вийти «зайвий» раз на зв'язок не є проблематично, що пояснюється розвитком комунікаційних технологій.

В основному дітям-респондентам вистачає для спілкування з батьками того часу, про який йшлося вище. Однак вагома частина респондентів стверджує, що їм, все-таки, не вистачає безпосереднього спілкування з батьками: *«Не вистачає цього часу. Навіть ту годину часу, ну, скільки ми говоримо. Навіть тих сто годин в добу вони незамінні тому, що ти приїдеш до мами, мама тебе обніме, порадить щось, посидіти...»* [Інт.-7], *«Ну звісно спілкування по телефону — це не живе спілкування. І живе спілкування ніщо не замінить, ніякі соціальні мережі. ... Відеозв'язок, Скайп, зближує, але ти бачиш людину, але ти розумієш, що вона там за сотні і більше кілометрів від тебе. Це навпаки, воно якби ну не те, що відштовхує, воно навпаки давить на болоче. Коли ти цю людину бачиш, але ти обняти батька не можеш...»* [Інт.-13], *«Звичайно не вистачає. Кожна дитина, ще й дівчинка маленька хоче поговорити зі своєю мамою»* [Інт.-18].

У розмовах між батьками-мігрантами та їхніми дітьми йдеться про те, як справи в обох сторін, про навчання дітей, про їх особисте життя, про погоду тощо. Тобто, переважно — це загальні, побутові теми.

На запитання **«Чи відчуваєте Ви, що Ваша сім'я не є повною через відсутність батька/матері чи батьків?»** більше ніж половина дітей відповіла, що так: *«Та, в принципі, відчувається, тому що немає цих таких повних сімейних взаємовідносин і не відчувається достатньо підтримки, турботи з боку мами»* [Інт.-12], *«Звичайно, що відчуваю. Не хватало материнської любові і ласки. Не хватало підтримки і деякі моменти життя. І завжди скуваю за мамою»* [Інт.-16].

Для третини респондентів, які взяли участь в інтерв'ю, **брак батьків** проявляється у всіх аспектах та супроводжується **емоційною депривацією**: *«Хочеться завжди бачити маму поруч з собою, поруч з своїм татом, з сестрою і бути разом великою, дружньою, хорошою сім'єю»* [Інт.-16], *«Її [матері] завжди бракувало. У всьому. Як від того що порадити в чому... що одягнутися так до того, що там порадитися, там про своє особисте, там як завжди мама з дівчинкою»* [Інт.-11].

В ході нашого дослідження ми намагалися з'ясувати, **чи відчують себе діти трудових мігрантів самотніми через відсутність батьків чи одного з них**. Ми побачили таку закономірність: більшість зазначає, що в дитячі та юнацькі роки почуття самотності було їм знайоме, однак зараз про це говорити не має сенсу, оскільки вже звиклося до того, що батька/матері чи батьків нема: *«Я б не сказав, я вже звик. ... Так, в дитинстві це різко відчувалося»* [Інт.-4], *«Зараз уже ні...»* [Інт.-3], *«Зараз в мене вже почуття самотності немає. ... Тобто я з цим змирилася...»* [Інт.-13], *«Скоріше відчував. А зараз я вже просто привик, що я просто розмовляю з мамою...»* [Інт.-14], *«Ні. Це от спочатку перший рік мені так важко, важко якимось було. А потім вже якимось все звиклося і все було добре...»* [Інт.-19]. Загалом тих, хто не відчуває себе самотнім без батьків більше, ніж тих, хто цю самотність відчуває.

Щодо того, **чи відчують діти трудових мігрантів нестачу любові**, то все таки більшість стверджує, що «ні». Навіть ті, що схиляються до відповіді «так» відчувають брак любові не повною мірою: *«...Ну трошки відчувається...»* [Інт.-7], *«Бувало таке...»* [Інт.-8], *«Можливо є таке в якісь певні моменти...»* [Інт.-13], *«Можливо чуть-чуть...»* [Інт.-16], *«Деколи відчуваю»* [Інт.-18].

На запитання **«Чи не має у Вас такого відчуття, що між Вами та Вашим батьком (матір'ю) з кожним подальшим роком його (її) перебування за кордоном втрачається емоційна близькість та взаєморозуміння?»** основна частина респондентів чітко заявляє, що «ні». Якщо і трапляються відповіді «так» на це запитання, то це поодинокі випадки. Наприклад: *«Так і відбувається. І є. Тому що це закономірний процес. І уникнути його неможливо. Можливо, якщо батько вирішить залишитися вже тут, в Україні, і нікуди не виїжджати, можливо, з часом ця стіна якимось розтане. ... Тобто цей удар вже стався, той удар залишився певною мірою і та стіна вже тоді постала. А зараз в цьому віці, коли я вже і в фінансовому плані я вже не потребую його, тобто ця стіна так і може залишитися на тривалий час і того не уникнути»* [Інт.-13], *«Я казала: мама, Ви вже забули про нас, та? Вже не хочете, та? Та, вже всьо, Польща на першому плані? Та, було таке. То тіпа була реальність, що мами поруч не було»* [Інт.-8].

Діти, чиї батьки працюють за кордоном, стверджують, **що готові віддати певні матеріальні предмети в обмін на їх повернення**: *«Так, я готова обміняти щоб тільки мама була поруч. Бо тому що, ну як в дитинстві я не відчувала тої уваги. ...»* [Інт.-7], *«...Я хотіла всьо віддати, всьо думала заберіть від мене, тільки маму мені поверніть сюда»* [Інт.-8], *«Так, в дитинстві я думаю що я міг відмовитись від всього що в мене є, тільки би мама повернулась по швидше додому. ... Заради своєї мами я готовий на все по суті...»* [Інт.-16]. Як бачимо, для дітей більш важливою є присутність батьків у їхньому житті, ніж матеріальні достатки.

У дітей трудових мігрантів з'являється відчуття, що Вони з міграцією мами/тата чи батьків **подорослішали швидше**, ніж їхні однолітки: *«Все таки так, я це відчув. Більша відповідальність лягає на себе. Бабуся і дідусь такого контролю не дають, і ти відчуваєш цю відстань і тому*

процес дорослішання прискорюється» [Інт.-4], «Так, було таке відчуття, бо тому що я сама стала швидше самостійною, як то кажеться, швидше хотіла подорослішати і я сама давала собі раду як то кажеться. Ну, і навіть не було такого як, ну, від батьків, як то сказати (пауза). Тепер я більше відповідаю сама за своє власне життя...» [Інт.-7], «...Я відчувала себе старшою, дорослішою, тому що на мені було майже побутові всі оці забаганки. Та їжа, те прибирання, ото все. Все було на мені. І я переживала, що зварити їсти...» [Інт.-8], «...От власне до мене рано прийшло це усвідомлення, що я тепер більше відповідаю за свою сестру. ... що я мушу тепер більше допомагати мамі, тому що біля мамі більше немає тата, на якого вона може покластися. І певною мірою от оця відповідальність, яка якби так непомітно, але лягла на мої плечі. Вже зараз я розумію, що я подорослішала. Саме усвідомлення цього прийшло раніше, ніж могло би бути» [Інт.-13].

Також, окрім «прискороженого дорослішання», діти трудових мігрантів відчували більшу відповідальність за своє життя, ніж їхні однолітки, чії батьки були поруч: «..Ми відповідали за квартиру, в якій ми живем, за самих себе відповідали. Звичайно, що збільшилась відповідальність» [Інт.-10], «Коли батьки поїхали, то я, звичайно, знала, що я буду сама і мушу за себе сама відповідати і більше рішучості і відповідальності за себе було» [Інт.-11].

Щодо повторення досвіду батьків, то переважна більшість опитаних респондентів розглядає варіант заробляти гроші в майбутньому через трудову міграцію. Одні посилаються на те, що може виникнути така необхідність: «Я особисто не планую, але я розумію, що якщо би склалася необхідність в мене виїхати за кордон, то якщо б я не зміг тут знайти нормальної роботи, або втратив існуючу і прийшлося би також їхати, то я рахую, що я би поїхав і заробляв би тожсе. Для того, щоби утримувати свою сім'ю і своїх дітей...» [Інт.-1], «Якщо би в цьому була грошова необхідність, наприклад, бракувало би грошей, я би не був би проти виїхати за кордон на заробітки...» [Інт.-19]. Інші розглядають такий варіант у випадку відсутності достойної роботи на Україні: «Якщо я не знайду нормальну роботу, то скоріше так і буде...» [Інт.-4], «Може й так. Кажу, деколи задумувався, бо тому що, якби в нас якби такої високої зарплати або ... чого можна добитися? — Не можна. Даже якщо ти будеш працювати..., як я получаю вищу освіту, буду працювати по спеціальності, буду мати якихось там, ну максимум вісім тисяч нехай. А за кордоном можна заробляти нормальні гроші. Як мама на роботі...» [Інт.-14], «Якщо прийдеться, то можливо так. ... якщо не буду бачити тут чогось більшого і не буде кар'єрного росту, то тоді буду думати, як їхати туди, і там влаштувати своє життя...» [Інт.-17]. Крім того, дехто хоче просто спробувати заробляти гроші за кордоном: «...я б хотів поспробувати...» [Інт.-2].

Ті ж, хто не розглядає трудову міграцію як спосіб заробляти гроші в майбутньому, аргументують свою відповідь тим, що не хочуть розлуки з членами своєї майбутньої сім'ї: «Ну, я б не хотіла так. Я б хотіла бачити як мої діти ростуть, хотіла б знати кожен крок своїх дітей, як то кажеться, хотіла б бути завжди поруч, підтримувати їх, завжди

порадитись з ними. Ну бо то так краще. Буду старатись, щоб все було якнайкраще, щоб я тут собі знайшла якусь роботу, буду старатись тут бути біля дітей, забезпечувати їх як можна, додавати всі зусилля щоб так получалось...» [Інт.-7], «...Я би хотіла завжди бути там зі своїми дітьми, щоб в будь-який момент бути біля них, щоб вони не відчували самотності в якийсь момент труднощів. Щоб вони могли на мене покластися. Щоб не шукали якоїсь іншої людини. Хай це даже із родини. Чи з друзів. Батьки мають бути поруч...» [Інт.-13] або ж своїм патріотичним налаштуванням: «якщо чесно, то я би дуже не хотіла. Я є патріоткою своєї країни і я би хотіла всякими способами знайти роботу все ж таки на Україні...» [Інт.-11]. Проте, незважаючи на пережитий період розлуки із батьками, не бажають повторення досвіду своїх батьків у плані трудової міграції все ж меншість опитаних респондентів.

3 Висновки

Отже, ми можемо говорити, що сучасна міграція дійсно має транснаціональний характер. Зокрема, трудові мігранти і їхні члени родини (в нашому випадку діти), які залишилися на батьківщині здійснюють транснаціональні практики. Тобто, попри наявність просторової та часової дистанції між членами сім'ї, останні підтримують різного роду контакти. Як показали результати нашого дослідження, такими практиками є як вербальне спілкування: часті приїзди мігранта додому, рідше відвідування мігранта родичами у приймаючому суспільстві, телефонні дзвінки, Інтернет-зв'язок, так і невербальне: грошові перекази та передачі різних товарів додому. Отже, в цьому контексті ми можемо говорити тільки про «збіднення» соціально-комунікативних зв'язків дитини з батьками-мігрантами, а не про їх втрату. І важливе значення тут мають сучасні засоби комунікації, такі як телефон та Інтернет.

Також гіпотеза щодо емоційної депривації, яку відчують діти трудових мігрантів, підтверджується тільки частково. Респонденти відчують свої сім'ї неповними через відсутність батьків чи одного з них, відчують брак батьківської любові, відчуженість від батьків, називають конкретні випадки гострої нестачі батьків поруч, готові віддати матеріальні речі на обмін за повернення батьків. Респонденти наголошують на появі такого емоційного стану як самотність, спричинену відсутністю батьків, що веде до втрати тісних емоційних зв'язків та може розцінюватись як прояв емоційної депривації. Однак, в силу того, що більшість дітей трудових мігрантів залишається або на одного з батьків, який проживає дома, або на бабусь з дідусями, а також через регулярне здійснення транснаціональних сімейних практик, прояви емоційної депривації у дітей трудових мігрантів не є постійним явищем, що охоплює весь період розлуки з батьками.

Можемо говорити і про те, що більшість дітей не проблематизує факту їх проживання без батьків, а сприймає це як самоочевидне, як невід'ємний елемент їх повсякденності. Це підтверджується емпірично, а саме на багато питань респондентам було важко відповідати, оскільки, за їхніми словами, вони ніколи над цим не задумувалися. Крім того, більшість респондентів нашого дослідження схильні до повторення міграційного досвіду та транс-

національних практик своїх батьків. Наше дослідження показало також, що в контексті досліджуваного об'єкта в подальшому варто зосередитись на вивченні таких аспектів, як вплив факторів тривалості розлуки між батьками та дітьми та віку дітей на початку трудової міграції їхніх батьків.

Література

- [1] Бордіян, Я. 2012. Соціальне сирітство як один із наслідків існування транснаціональних сімей. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання»* (22 березня 2012 р.). Львів, Вид-во НУ «Львівська Політехніка», 74–81.
- [2] Іванкова-Стецюк, О., Г. Селещук та В. Сусак. 2011. *Виклики та адаптаційні резерви полілокальних родин українських трудових мігрантів*. Львів, Інститут регіональних досліджень ПАН України; Комісія УГКЦ у справах мігрантів.
- [3] Вірці, Є. 2012. Стратегії догляду в українських транснаціональних сім'ях: перші висновки. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання»* (22 березня 2012 р.). Львів, Вид-во НУ «Львівська Політехніка», 124–131.
- [4] Колесніченко, М. 2012. Соціально-психологічні проблеми та ризики у формуванні майбутнього дітей з транснаціональних сімей. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання»* (22 березня 2012 р.). Львів, Вид-во НУ «Львівська Політехніка», 229–238.
- [5] Малиновська, О. 2012. Транснаціональна родина в контексті транснаціоналізації міграції: концептуалізація понять. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання»* (22 березня 2012 р.). Львів, Вид-во НУ «Львівська Політехніка», 3–12.
- [6] Ровенчак, О. та В. Володько. 2015. *Міжнародна міграція: теорія та практика*. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка.
- [7] *Современная американская социология*. 1994. Москва, МГУ.
- [8] Breceson, D. F. and Vuorella U. 2002. Transnational families in the twenty first century. *The Transnational Families: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford, Berg Publishers, 3–30.
- [9] Schiller, N.G., L. Basch, and Ch.S. Blanc. 1999. From immigrant to transmigrant: theorizing trans-national migration. *Migration and Transnational Social Spaces*, ed. by L. Pries. Aldershot, Ashgate Publishing, 73–104.
- [10] Schiller, N.G. 2000. Building a transnational perspective on migration. *Transnational Migration: Comparative Theory and Research Perspectives: An Informal Workshop*. Oxford, England.